

Ο αιώνας μας, στη διαδρομή του οποίου η ελευθερία γνώρισε τις πιο θανάσιμες απειλές από τους ολοκληρωτισμούς, βαίνει προς τη δύση του μέσα σ' ένα κλίμα ευφορίας για ό,τι θεωρείται ως ο θρίαμβος των φιλελευθέρων αξιών. Πόσο όμως έχουμε κατανοήσει στην ελληνική κοινωνία το εσωτερικό περιεχόμενο και το υπαρκτικό νόημα των αξιών αυτών;

Του ΠΑΣΧΑΛΗ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ*

Εννοιες της ελευθερίας

ΜΙΑ χαρακτηριστική ένδειξη της φτώχειας και της μονομέρειας του πολιτικού προβληματισμού στη χώρα μας είναι η αδιαφορία για τα κλασικά κείμενα και συζητήσεις που σηματοδοτούν την εξέλιξη της ευρωπαϊκής πολιτικής σκέψης από το τέλος του Μεσαίωνα ως τις μέρες μας. Ένα από τα αποτελέσματα της κατάστασης αυτής είναι και η σύγχυση που παρατηρείται γύρω μας σε σχέση με το ακριβές νόημα θεμελιωδών εννοιών τόσο της πολιτικής σκέψης όσο και της κοινωνικής ανάλυσης γενικότερα - σύγχυση που διευκολύνει τη συσκότιση του περιεχομένου τους αλλά δυστυχώς και την παγίδευση των εννοιών αυτών σε ποικίλες σκοπιμότητες και ευτελείς κατηλεύσεις. Τέτοια υπήρξε στο πρόσφατο παρελθόν η τύχη των εννοιών δημοκρατία και λαϊκή κυριαρχία, που διασύρθηκαν όσο λίγες ιδέες στον τόπο μας. Ένας αντίστοιχος κίνδυνος απειλεί σήμερα, φοβούμαι, την ιδέα της ελευθερίας.

Ο αιώνας μας, στη διαδρομή του οποίου η ελευθερία γνώρισε τις πιο θανάσιμες απειλές από τους ολοκληρωτισμούς, βαίνει προς τη δύση του μέσα σ' ένα κλίμα ευφορίας για ό,τι θεωρείται ως ο θρίαμβος των φιλελευθέρων αξιών. Πόσο όμως έχουμε κατανοήσει στην ελληνική κοινωνία το εσωτερικό περιεχόμενο και το υπαρκτικό νόημα των αξιών αυτών; Η ελευθερία ως κοινωνική πράξη δεν ταυτίζεται, ούτε μπορεί να περιοριστεί σε ένα πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής. Περαιτέρω η ελευθερία είναι έννοια της οποίας η σχέση με άλλες αξίες του φιλελευθέρου κώδικα, όπως η ισότητα και η κοινωνική δικαιοσύνη, δεν είναι σχέση μηδενικού αθροίσματος, αλλά διαλεκτικής αλληλεξάρτησης. Μόνο μια κοντόφθαλμη αντίληψη, η οποία αδικεί την προγενέστερη ιστορία της φιλελευθέρης σκέψης, προσδιορίζει την ελευθερία αποκλειστικά με τα κριτήρια της οικονομίας της αγοράς. Η αντίληψη όμως αυτή φαίνεται να βρίσκει απήχηση στη χώρα μας ως η αυθεντική εκδοχή του φιλελευθερισμού, με αποτέλεσμα να δίνει εύκολο στόχο στις ποικίλες αντιθέσεις των αυταρχικών και μηδενιστικών ιδεολογιών, οι οποίες ακόμη δίνουν παράδοξες μάχες οπισθοφυλακής στην ελληνική κοινωνία.

Καθώς μπαίνουμε στη νέα χρονιά, θα άξιζε να προβληματιστούμε για την ελευθερία και το νόημά της σε μια σύγχρονη κοινωνία. Για ένα εγχείρημα αυτού του είδους δεν υπάρχει καλύτερη μέθοδος από εκείνη που προσφέρει η ιστορία των πολιτικών ιδεών. Οδρόμος αυτός θα μπορούσε να μας οδηγήσει στη σκέψη ενός σημαντικού γάλλου συγγραφέα ελβετικής καταγωγής, που έζησε τον περασμένο αιώνα, του Benjamin Constant. Σημαντικός εκπρόσωπος της ρομαντικής ευαισθησίας και κορυφαίος εκφραστής των φιλελευθέρων ιδεών στη Γαλλία της Παλινόρθωσης, ο Constant υπήρξε τον δέκατο ένατο αιώνα αρκετά γνωστός και στην Ελλάδα. Σήμερα η πολιτική του σκέψη είναι άγνωστη στη χώρα μας, αν και, μετά τη λήθη ενός σχεδόν αιώνα, έχει ξαναγυρίσει στο προσκήνιο της διανοητικής συζήτησης στη Γαλλία με νέες εκδόσεις και μελέτες του έργου του. Ένα από τα γνωστότερα κείμενα του Constant, που μπορεί να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει την πεμπτουσία της πολιτικής του σκέψης, είναι η περίφημη διάλεξή του «Περί της ελευθερίας των αρχαίων εν συγκρίσει προς εκείνην των νεότερων» (1819).

Ο Constant διακρίνει δύο έννοιες της ελευθερίας, που προσδιάζουν σε διαφορετικά στάδια του πολιτισμού της ανθρωπότητας. Για τον πολιτισμό της κλασικής Ελλάδας και της Ρώμης η ελευθερία σήμαινε τη συμμετοχή όλων των ελευθέρων πολιτών στη διαχείριση των δημοσίων υποθέσεων αλλά συγχρόνως συνεπαγόταν την πλήρη υπαγωγή του ατόμου στις επιταγές του συνόλου. Η ατομική ανεξαρτησία παρέμενε ξένη προς αυτή την αντίληψη. Η Σπάρτη και η Ρώμη αποτελούσαν παραδείγματα αυτού του τύπου της ελευθερίας. Η μόνη εξαίρεση από τον κανόνα κατά τον Constant ήταν η αρχαία Αθήνα, όπου ο πλούτος της δημοκρατικής εμπειρίας περιλάμβανε ιδέες και πρακτικές οι οποίες συντέταν σε μεγαλύτερη αυτονομία του ατόμου.

Προς το αρχαίο πρότυπο ο Benjamin Constant αντιπαράθετε την έννοια της ελευθερίας όπως διαμορφώθηκε από την εμπειρία των νεότερων κοινωνιών: «Η δική μας η ελευθερία συνίσταται από την ειρηνική απόλαυση της ιδιωτικής μας ανεξαρτησίας». Πρόκειται ακριβώς για την αντίληψη της ατομικής ελευθερίας έτσι όπως την επεξεργάστηκε ο φιλελευθερισμός της νεότερης Ευρώπης. Αυτό το αίτημα θεωρεί ο Constant ότι πρέπει να περιφρουρηθεί στην πολιτική εμπειρία της νεότερης κοινωνίας για να διασφαλιστεί η επιδίωξη και η συνεχής πρόοδος του πολιτισμού. Θεωρητικές παρανοήσεις και ιστορικοί αναχρονισμοί μόνο την τυραννία και τη βαρβαρότητα θα μπορούσαν να ενοήσουν. «Σκοπός των αρχαίων ήταν η κατανομή της κοινωνικής εξουσίας μεταξύ των πολιτών της ίδιας πατρίδας. Αυτό ονόμαζαν ελευθερία. Σκοπός των νεότερων είναι η διασφάλιση των ιδιωτικών απολαύσεων και ονομάζουν ελευθερία τις εγγυήσεις που παρέχουν οι θεσμοί προς αυτές τις απολαύσεις».

Το ενδεδειγμένο θεσμικό πλαίσιο το οποίο θα διασφαλίσει τις ελευθερίες των πολιτών είναι το αντιπροσωπευτικό πολίτευμα. Για να επιδιώξει όμως η ελευθερία στις σύγχρονες κοινωνίες, τις κοινωνίες της μαζικής δημοκρατίας, όπως θα τις χαρακτηρίσει ένας συμπατριώτης του Constant, ο Alexis de Tocqueville, πρέπει να συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Πρώτον, οι αρμοδιότητες των πολιτικών θεσμών πρέπει να εξισορροπούνται από την ανάπτυξη μιας αδέσμευτης κοινωνίας, της κοινωνίας των πολιτών όπως θα έλεγαν άλλοι σχολαστές. Δεύτερον, απαιτείται η συνεχής εγρήγορση των πολιτών. Οι πολίτες έχουν καθήκον να ελέγχουν την εξουσία και να αξιολογούν το έργο των αντιπροσώπων τους, τους οποίους πρέπει να απομακρύνουν από τα καθήκοντά τους αν τους απογοητεύσουν. Η συνείδηση του δημόσιου χρέους του πολίτη αποτελεί δηλαδή προϋπόθεση της επιδίωξης της ελευθερίας. Διαφορετικά η απορρόφηση των πολιτών στις ατομικές επιδιώξεις, συμφέροντα και απολαύσεις ανοίγει τον δρόμο στην αυθαιρεσία και τον δεσποτισμό: «Ο κίνδυνος που διατρέχει η σύγχρονη ελευθερία συνίσταται στο ότι, απορροφημένοι στην απόλαυση της ιδιωτικής μας ανεξαρτησίας και στην προώθηση των επιμέρους συμφερόντων μας, θ' απαρνούμαστε πολύ εύκολα το δικαίωμα της συμμετοχής μας στην πολιτική εξουσία». Η εξουσία, προειδοποιεί ο Constant, πολύ συχνά προσφέρεται να μας κάνει ευτυχείς. Όμως αυτό που πρέπει να απαιτούμε από αυτήν είναι να αποπεριορίζεται στα νόμιμα όριά της. Τα υπόλοιπα είναι έργο των ίδιων των πολιτών.

Όμως η ελευθερία δεν σταματά σ' αυτή την αρνητική και κάπως αμυντική οριοθέτηση. «Η πολιτική ελευθερία, υποβάλλοντας σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες την εξέταση και μελέτη των πιο ιερών ενδιαφερόντων τους, διευρύνει το πνεύμα τους, εξευγενίζει τις σκέψεις τους, εγκαθιδρύει μεταξύ όλων ένα είδος διανοητικής ισότητας, η οποία αποτελεί τη δόξα και τη δύναμη ενός λαού». Η ελευθερία, την οποία απολαμβάνει ένα πολιτισμένο έθνος, διαθέτει αυτό το θαυότερο υπαρκτικό περιεχόμενο, δεν εξαντλείται στην ιδιότητα των ατομικών επιδιώξεων και την αδιαφορία για τα κοινά. Αυτό το ευρύτερο όραμα της ελευθερίας ως πνευματικής εμπειρίας επιτρέπει στον Constant να καταλήξει με τη διαπίστωση ότι, για να επιτευχθεί ο προορισμός της ανθρωπότητας, τα δύο είδη της ελευθερίας, η πολιτική συμμετοχή και η ατομική ανεξαρτησία, επιβάλλεται να συγκερασθούν διά της πολιτικής πράξης, που θα επιτρέψει στον μέγιστο δυνατό αριθμό πολιτών να κατακτήσουν την πιο υψηλή στάθμη ηθικής αξιοπρέπειας.

Πιστεύω ότι το μήνυμα αυτό, που προέρχεται από μια από τις πιο αυθεντικές φωνές της φιλελευθέρης παράδοσης, παρουσιάζει στις μέρες μας μια παράδοξη επικαιρότητα για όσους ενουνηδίτη ανησυχούν για την αξία της ελευθερίας.

* Ο κ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης είναι καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πρόγραμμα επιμόρφωσης ενηλίκων

6^ω ΕΝΑΡΧΗ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ 3/2/92

Κολλέγιο Αθηνών

Ηλεκτρονικοί Υπολογιστές

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
Καθένα από τα παραπάνω τμήματα περιλαμβάνει μία σειρά θεωρητικών μαθημάτων, ασκήσεων, συζητήσεων επί πραγματικών προβλημάτων και ατομικών εργασιών. Η διδασκαλία γίνεται σε ολιγομελή τμήματα από έμπειρους και εξειδικευμένους καθηγητές σε ένα σύγχρονο περιβάλλον τοπικών δικτύων Η/Υ, όπου οι διάφοροι σταθμοί εργασίας (μικροϋπολογιστές) είναι τοποθετημένοι στις αίθουσες διδασκαλίας, για άμεση και συνεχή προσέλαση κατά τη διάρκεια του μαθήματος.

ΟΙ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ
Ο Κύκλος Σπουδών Ηλεκτρονικών Υπολογιστών απευθύνεται σε:

- Απόφοιτους Λυκείου.
- Σπουδαστές Α.Ε.Ι. / Τ.Ε.Ι. με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και κλίση στην Επιστήμη των Η/Υ.
- Στελέχη επιχειρήσεων και οργανισμών.
- Επιστήμονες που επιζητούν εξειδίκευση σε κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο της Επιστήμης των Η/Υ.

Το Πρόγραμμα Επιμόρφωσης Ενηλίκων είναι δραστηριότητα του Ελληνοαμερικανικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος που εδώ και 65 χρόνια ίδρυσε το Κολλέγιο Αθηνών και αναγνωρίζεται σαν το πρωτοπόρο στην παροχή σύγχρονης εκπαίδευσης υψηλού επιπέδου.
Εκφράζει την φιλοσοφία της «συνεχιζόμενης εκπαίδευσης». Μιας άποψης που είναι παγκόσμια αποδεκτή σαν το καλύτερο μέσο για την κάλυψη των αναγκών από την «έκρηξη γνώσεων» σε όλους τους τομείς.

ΚΥΚΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ Η/Υ
Με συνέπεια προς την εκπαιδευτική παράδοση του Ιδρύματος έχει οργανωθεί ένας πρωτοποριακός, για τα ελληνικά δεδομένα, κύκλος σπουδών που περιλαμβάνει τα παρακάτω τμήματα:

- Τεχνολογίας Η/Υ
- Εφαρμογών Η/Υ
- Εξοικείωσης με τους Η/Υ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΛΛΗΝΟΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
Γραμματεία Προγράμματος Επιμόρφωσης Ενηλίκων
Τέρμα Στεφάνου Δέλλα, Π. Ψυχικό, Τηλ. 6478 160, 6478 153.